

1. OMLUVY ZA POLEMIKU, PŘIPOMÍNKY A OTÁZKY

Slovy se síla v pútce měří,
ze slov se krásně systém zmotá,
v slova tak výtečně se věří,
ze slova nesmíš uzmutout iota.

(J. W. Goethe, *Faust*;
překlad O. Fischer)

Původně jsem chtěl začít tuto knížku docela jinak: od metodologických východisek, což pro vědecké rozpravy bývá spíše zvykem. Ale jak postupně studie vznikala, stále více jsem se dostával ke zkoumání případů sporných a takových, jež už někdo řešil, popřípadě těch, které se už dříve staly předmětem polemiky. Přiznávám se, že jsem práci pro tento její ráz raději stále odkládal, ukládal do šuplíku a znovu zase vytahoval, měnil, doplňoval, ale především škrтал. Hluboce jsem si prožil Šaldovu větu z jeho článku *Kritika patosem a inspirací* (1905): „Nesoudit jest stavem rozkoše a pohodlí, souditi jest stavem bolesti a utrpení.“¹ Teď je však rozhodnuto a zbývá zpytovat svědomí.

Karel Čapek napsal v roce 1925 vtipný článek *Dvanáctero figur zápasu perem*, čili příručka písemné polemiky.² Ten mi jaksi sám odlehčoval ruku při psaní úvodu, a to je další znak, jímž se podstatně začátek této práce vymyká ze stylu přísných vědeckých úvah. Na podkladě figur Čapkem zformulovaných jsem se pokusil sám sebe vyzpovídat. Zpověď, kterou hned připojím, nejenže nevychází tak vtipně (což by tolik nevadilo — kampak na Čapka!), ale co je horší, ličí mne v samých růžových barvách, až je mi to nemilé. V jiném světle se to možná bude jevit těm, s nimiž polemizuji.

První Čapkova figura *Despicere*, která záleží v tom, že se polemizující musí uvést jako intelektuálně a mravně nadřazený vůči svému odpůrci, jemuž se dá prostě najevo, že je subjekt nevhodný, aby se s ním vůbec mluvilo, není jaksi v mé povaze. Nikdo se na mne v odborné polemice zatím nikdy „zákeřně nevrhl“, nikdo nade mnou „nelkal“ nebo „neronil slzy“ a také mi „nespílal“, a tak se i já druhé figure *Termini*, která užívá těchto a jiných speciálně polemických obrátů,

¹ Srov. F. X. Šalda. In: *Literární kritika. Výbor z českých teoretických statí uspořádal a úvodní studii napsal Prof. dr. František Buriánek, DrSc. Praha 1971, s. 96.*

² Srov. K. Čapek: *Marsyas čili na okraj literatury. Praha 1941, s. 52–57.*

vyhýbám na hony daleko. Stejně tak jsem dal stranou i figuru třetí, která sluje *Caput canis* a která spočívá v jisté dovednosti užívat jenom takových slov, jaká mohou vzbudit o potíraném odpůrci špatné mínění. *Non habet* čili figura čtvrtá, ta bude čekat spíše na některého odpůrce, shledá-li třeba, že se mi nedostává lehkého vtípu, smyslové bezprostřednosti anebo intuitivní fantazie. Já jsem se však čtvrté figuře vyhýbal jako čert kříži, stejně jako figuře páté — *Negare*, kterou se prostě upírá, co někdo je nebo co je jeho. Figura šestá nazvaná *Imago* nepřipadá v úvahu: nepolemizuji s něčím, co potíraný odpůrce nikdy neměl na mysli a co nikdy neřekl, nedokazují jeho omyly na tezích, které jsou opravdu mylné, ale nejsou jeho. Totéž lze prohlásit i o figuře sedmé — *Pugna*, která je příbuzná s figurou předešlou: věci, kterou odpůrce zastává nedávám falešný název, abych mohl polemizovat s těmito libovolnými obecnými slovy a vítězoslavně potírat nějaký „ismus“, který odpůrce obhajuje. Figuru osmou — *Ulyxes*, jejíž podstata je uhnout na jiné pole a mluvit o něčem jiném, než o čem se vede spor, jsem rovněž nemusel použít a zcela programově jsem se snažil uhýbat od figury deváté a desáté. *Testimonia*, tj. figura devátá, spočívá totiž v dovolávání se nějaké (kterékoliv) autority a figura desátá *Quousque* — se jí podobá, jenže namísto „již Pantagruel pravil“ nebo „jak dokázal Treitschke“ apod. se zde prostě bez dalších důkazů řekne „to je dávno překonáno“. Jedenáctou figuru — *Impossibile*, tkvící v tom, že odpůrce nesmí mít pravdu nikdy a v ničem, jsem rovněž odvrhl a dvanáctou figuru — *Jubilare*, podle Čapka jednu z nejdůležitějších polemických figur, která káže odcházet z literárního boje vždy jen s gestem vítěze, jsem se také rozhodl nepoužít. Dokládá to název poslední kapitoly této práce „Příspěvek do neukončené diskuse“.

„Ty kladný hrdino! Tak jakých figur jsi vlastně při polemice použil? Polemizuješ vůbec?“ — ptá se svědomí. Že polemizuji, přesvědčí se čtenář ve 3. a 4. kapitole. Nepřeskočí-li je, najde v nich polemiky dost a dost. A jakých jsem použil figur? Karel Čapek o těch dvanácti vyjmenovaných figurách polemické exhibice říká, že jsou to ty nejdůležitější, jaké se vyskytují v každém i zcela nenáročném tiskovém zápolení. „Kdo chce, ať je doplní o další tucet,“ takže do toho!

Čapek ve svém článku dodává, že polemizovat s někým, soudit někoho, nesouhlasit s někým a zachovat při tom jistý respekt nepatří k národním obyčejům a že tisková polemika — na rozdíl od všech jiných druhů boje, zápasu, půtky, klání, šermu, šarvátky, zápolení, turnaje a vůbec mužného měření sil — nemá žádných pravidel, jak je tomu třeba v boxu, kde není zvykem tlouci pěstí do vzduchu a pak prohlásit, že odpůrce je knock-out. V literární polemice je podle Čapka těžko nalézt něco, co by expertní polemický zápasník uznal za nedovolený chvat, že by se omluvil za unfair hru, za surovost, za nerytířský trik . . .

Nuže, začínám svou práci kapitolou „Omluvy za polemiku, připomínky a otázky“. Ano, omlouvám se všem, s nimiž v něčem nesouhlasím a s nimiž se zde pouštím do křížku. Že by se tedy hlásila o slovo další, třináctá figura polemické exhibice — *Excusatio*? Ne, nechťel bych vůbec, aby to byla jen nějaká figura. Omluvy za polemiku jsou myšleny ze srdce upřímně, a to jak pro ty, kteří se už bránit nemohou, tak i pro současné — vzdálenější, blízké i nejbližší mé kolegy.

Nesnažil jsem se zde užít žádného „vyššího slohu“, který při polemice

nepohrdá perziflází, ironií a sarkasmem³ (je-li to vůbec vždycky vyšší sloh), protože bych nechtěl být nikdy v očích kohokoli namyšleným sudílkem — kritikastrem;⁴ nechtěl jsem také nikde soudit nadutě kantorským způsobem.⁵ A není mi ani trochu příjemné vytýkat zde omyly či chyby: že někdo něco špatně spočítal, opsal či rozebral; nejde-li místy dokonce o prosté chyby tisku, nebo chyby vzniklé z nesprávného opisu, které se ovšem v této práci mohou objevit rovněž. Proč však nestačí běžná nepublikovaná výměna názorů, plyne z obrany objektivní kritiky a z obrany věcné diskuse vedené se zájmem o vyjasnění odlišných stanovisek, o rozřešení problémů, o pravdivost poznání. Kriteit, to znamená různit, třídít, rozebírat, výběr činit, důvody vykládat, vyšetřovat, přít se, při líčit, rozhodovat, soudit, posuzovat. Jak si všiml Josef Durdík ve své *Obraně kritiky* (1874)⁶ máme tedy před sebou celý rodokmen nenáhlých přechodů ve významu tohoto slova.

„Na kritikování knih takových naukových a vědeckých,“ napsal v roce 1846 v článku *Kapitoly o kritice* Karel Havlíček Borovský,⁷ „nepustí se tak snadně nikdo bez potřebných známostí, poněvadž by, jak již praveno, nevědomost svou jistě objevil. Tu každá špatná kritika, nematouc nic všeobecné mínění, padá na hlavu samého kritikáře.“

„Objevím-li tedy sám světu nevědomost svou,“ co jiného mi bude zbývat než zase další *Excusatio*. Chabou útěchou budiž pak jen to, že „ani nejdokonalejší známost neučiní člověka, jednotlivce neomylným při věcech nových a složitých“.⁸ Je tomu už tak, že o něčem víme, že to nevíme, něco tušíme, něco se nám zdá, že víme, jenže po čase zjistíme, že vlastně nevíme.

Tolik bych ještě zdůraznil, že argumenty při jakémkoli nesouhlasu jsem v této práci nehledal v žádné z uvedených polemických figur, a hlavně ne ve figuře *Testimonia*, což bývá to nejjednodušší, nýbrž snažil jsem se přitom vždy vycházet z co nejvěrnější interpretace autora a především z vlastního hodnocení jednotlivých útvarů, z jejich deskripce a komparace, analýzy a klasifikace; tzn. že nade vše nadřazuji stav věcí a jevů samých. Je-li to také polemická figura, pak jí třeba říkejme *Vinum purum*; byla by to figura čtrnáctá.

A ještě dvě sporné figury na závěr:

15. *Gratias ago* — figura zcela nepolemická: Všem, jejichž jména neberu v této knížce nadarmo, děkuji za jejich studie, za poskytnutí materiálu, za zdroje inspirace.

³ Srov. A. Novák: *Kritika literární* (1916). Cit. podle sb. *Literární kritika*, o. c., s. 118.

⁴ Srov. J. K. Chmelenský: *Slovo o kritice* (1837). Tamtéž s. 30.

⁵ Srov. J. Neruda: *O naší české kritice* (1881). Tamtéž s. 59.

⁶ Srov. J. Durdík. Tamtéž s. 48.

⁷ Srov. K. Havlíček Borovský. Tamtéž s. 42.

⁸ Srov. J. Durdík: *Obrana kritiky* (1874). Tamtéž s. 52.

16. *Abdicatio*. — Ne, žádné troubení na ústup! Ani tato figura nepatří k polemické exhibici a vlastně to vůbec figura asi není, jak plyne z těchto slov velice vážných, jejichž použití je zde snad až lehkovážné. Nebylo však tak míněno, i když vzbudí možná úsměv, a to jsem na závěr této části přece jen tak trochu chtěl, protože dál už toho k smíchu mnoho nebude.

... „ať by byl kterýkoli křivý smysl
v kterémkoli z těch článků,
toho se zříkám
a svěřuji jej opravě [toho],
který zná můj upřímný úmysl,
nevykládaje v křivý smysl,
jehož já nezamýšlím.“⁹

⁹ Jan Hus Univerzité pražské. (27. června 1415.) Cit. podle sb. Ze zpráv a kronik doby husitské. (Red. I. Hlaváček.) Praha 1981, s. 188.